Secretaris: Postbus 11 4660 AA Halsteren, Tel. 0164-681065
www.stichtingaltersecarnaval.nl

Een volksfeest

Dat de vastenavond of carnaval een volksfeest is dat al eeuwenlang wordt gevierd door alle lagen uit de bevolking is niets nieuws. Waar lag de oorsprong van dit jaarlijks terugkerend festijn? Dat is iets waar zelfs de verschillende historici (=geschiedkundigen) het onderling niet over eens zijn.
De een zegt dat de vastenavond, zoals we dat nu kennen, is ontstaan in de middeleeuwen, zo rond het jaar 1000-1100. Anderen zijn echter van mening dat de werkelijke oorsprong al ver voor onze jaartelling ligt. Men bedoelt hier dan feesten mee die samenhangen met de jaarkring.
We denken dan aan religieuze plechtigheden. Die waren bedoeld om de groei en vruchtbaarheid van de voedselgewassen te bevorderen. We treffen steeds geritualiseerd gedrag aan, waarbij bepaalde zaken een rol spelen: aarde, vuur, water en bomen als zinnebeeld voor de oerkrachten. Verering van de voorouders, want zij kunnen 'een goed woordje doen' in de wereld van de geesten. Daarbij speelde het aanbieden van voedsel ook een rol. Ommegangen, de dans en het spel moeten tenslotte ook vermeld worden. In het huidige carnaval zijn van dit alles nog steeds voorbeelden terug te vinden.
Laten we eens terug gaan naar de antieke wereld ... .

Mesopotamië

Fig 1: Mardoek

Het begin van onze huidige beschaving lag in wat men vroeger Mesopotamië noemde. Uit deze periode, rond 2600 voor Christus, zijn kleitabletten gevonden van een priesterkoning. Op die tabletten staat een beschrijving van een nieuwjaarsfeest. Tijdens dit feest waren alle rollen omgekeerd. Rijk en arm waren gelijk. De slaaf was gelijkwaardig aan zijn meester en de gewone man had net zo veel te vertellen als de machtige man. Ook werd beschreven hoe tijdens een processie een wagen op wielen werd meegevoerd naar het heiligdom van de Babylonische god Mardoek.
Tegenwoordig overdrijven we enigszins, want in onze optochten rijden meerdere wagens op wielen mee. Maar het element ’wagen’ herkennen we zo nog wel in de hedendaagse vastenavond.
Een andere beschrijving van een dergelijk feest kennen we van de Griekse historicus Berosus, uit zijn werk Babylonica. Tijdens een vijfdaags feest werd een optocht gehouden. In die optocht werd een man meegevoerd die uitgedost was in een koninklijk gewaad. Deze man bleek echter een misdadiger.

Copyright 2015: Stichting Alterse Carnaval

Gedurende vijf dagen mocht hij de rol van koning spelen en had ook alle rechten en plichten van een koning. Eén dag voor het einde van het feest werd een huwelijk tussen hem en een priesteres voltrokken.

De priesteres speelde de rol van de godin Istar. Op de laatste dag werd 'de koning' van zijn kleding ontdaan, gegeseld en alsnog terechtgesteld.
Hier is duidelijk de omkering van de rollen terug te vinden. De gedachte achter de terechtstelling van de misdadiger is: dat een godheid of koning bij het begin van het nieuwe jaar moest sterven. Daardoor zouden de zonden van het volk vergeven kunnen worden. Omdat bij veel koningen dit koningschap goed beviel, zochten ze een vervangende koning. Deze vervanger kon dan zonder gevaar voor het echte koningshuis eenvoudig om het leven worden gebracht.

De Grieken en Romeinen

Ook de oude Grieken en Romeinen kenden dergelijke feesten. Tussen de winterzonnewende (21 december) en de dag-en-nacht evening (21 maart) werden er diverse feesten gehouden. Het meest bekende is wel het feest waarbij de god Dionysus, de god van de wijn, vervoering en geestdrift, werd meegevoerd op een wagenschip tijdens een optocht door de Griekse steden.

Tijdens deze optocht werden er vijgen, noten en andere etenswaren het publiek in geworpen. Iets wat we tegenwoordig in Limburg, België en Duitsland nog steeds zien, maar dan vaak in de vorm van snoepgoed.

Ook tijdens dit feest werd een huwelijk voltrokken tussen Dionysus en de aardse koningsdochter Ariadne, wat bedoeld was als vruchtbaarheidssymbool, het aanbreken van de lente.

Op de laatste dag was alle aandacht gericht op de zielen van de overledenen, welke terugkwamen uit de onderwereld om al het kwade te straffen. Men probeerde deze geesten, uitgebeeld in verschillende maskers, gunstig te stemmen met behulp van allerlei gaven.

Fig.2 Dionysus

Germanen

Dichter bij huis hadden de Germanen het zogenaamde Julfeest. Hierbij werd de geboorte van de zon gevierd, oftewel de terugkeer van de lente.
Mensen verkleed als dieren begeleidden de god Frey, die geplaatst was op een wagenschip. Tevens werd er hier gesproken over mannen gekleed in vrouwenkleren. Iets wat ook vandaag nog herkenbaar is tijdens de vastenavond.
Na verloop van tijd werd op het schip weer een huwelijk voltrokken tussen Frey en een priesteres, met weer dezelfde achterliggende gedachte die eerder is genoemd.

Fig 3: Brandend wiel

De Kelten hadden het Samheinfeest, waarbij brandende wielen een berg werden afgerold richting de akkers. Op deze manier werd de zon symbolisch begraven en de vruchtbaarheid van de akkers veilig gesteld.

Kerstening

Met de komst van het Christendom veranderde er eigenlijk weinig aan deze 'heidense' festiviteiten. Langzaam maar zeker werd de invloed van het Christendom op deze feesten toch sterker.
Afschaffen van de feesten is nooit gelukt. De enige manier om dit probleem op te lossen, was het opnemen van de feesten in de liturgie* en het **kerkelijk jaar. Op de synode (=kerkvergadering) van Benevento in 1091 wordt de vastenavond dan ook officieel opgenomen in het kerkelijk jaar door het vaststellen van de Aswoensdag. Aswoensdag, het begin van de *** vastentijd.

Copyright 2015: Stichting Alterse Carnaval

* liturgie(=christelijke eredienst; kerkdienst); ** kerkelijk jaar (=de kerkelijke indeling van het jaar volgens elkaar opvolgende feestdagen en gedenkdagen. Het jaar is in twee helften verdeeld: de tijd van advent tot en met Pinksteren (met de kerst- en paaskring) en de zgn. feestloze tijd. Het jaar opent met de eerste adventszondag.) ; *** vasten, een in de meeste godsdiensten voorkomend gebruik om zich gedurende een bepaalde tijd geheel of gedeeltelijk te onthouden van eten en drinken. Het vasten is gewoonlijk aan bepaalde dagen of perioden gebonden. In het **christendom** kwam rond de 4de eeuw de *veertigdaagse* of *grote vasten* in gebruik als voorbereiding op het Paasfeest. Daarnaast ontstond een groot aantal andere vastendagen. In ruimere zin verstaat men in de **Rooms-katholieke Kerk** onder vasten zowel het vasten in eigenlijke zin (d.i. slechts één volle maaltijd per dag) als de onthouding (d.i. het verbod van vlees op bepaalde dagen). Vooral na de Tweede Wereldoorlog is er een vérgaande verzachting van de vroeger vrij strenge vastenwet doorgevoerd. Zo zijn in de Nederlandse kerkprovincie sinds 1967 alleen de Aswoensdag en Goede Vrijdag als verplichte vasten- en onthoudingsdagen gehandhaafd.

Vanaf die tijd komen we dan ook steeds vaker de begrippen vastenavond of carnaval tegen.

In de middeleeuwen ontstaan vervolgens de Narrenfeesten en Ezelfeesten. Hier zien we weer het omkeren van de dagelijkse werkelijkheid.
Geestelijken, van een lagere wijding, vertolkten tijdens deze feesten de hoofdrollen. Zij speelden de rol van Ezelspaus, zottenbisschop of zoals in Groot-Brittannië 'Lord of misrule' genoemd.
Kenmerkend voor deze festiviteiten waren de zogenaamde schertsmissen waarbij in grote hoeveelheden werd geconsumeerd.
Na verloop van tijd werden de rollen van de geestelijken overgenomen door leken, en ontstonden de Narrengildes. Deze gilden stonden onder aanvoering van de Hoofdnar of Prins der zotten.

Fig 4: Lord of Misrule

Het meest bekende gilde was het gilde van de Blauwe Schuit.

Fig 5: De Blauwe Schuite.

Copyright 2015: Stichting Alterse Carnaval

Reformatie

Fig 6: Johannes Calvijn was een van de grote kerkhervormers van de 16de eeuw en de grondlegger van het *calvinisme*.

Na een aantal eeuwen kwam er een scheuring in de katholieke kerk.
Historische personen zoals Luther en Calvijn waren van mening dat er o.a. teveel gefeest werd binnen de katholieke kerk. Zij vonden dat op deze manier de, van oorsprong heidense, feesten teveel overwicht hadden, en dat de belangrijkste feesten zoals Kerstmis, Pasen en Pinksteren eigenlijk hun waarde verloren.
Ook de armoede onder de bevolking voor en tijdens de reformatie leidde tot een andere waardering van de vastenavond. Men vond het steeds meer een verspilling worden.
De invloed van de reformatie ging zelfs zover dat tussen 1629 en 1789 de vastenavond in ‘s-Hertogenbosch verboden werd. De vastenavondgebruiken verwaterden in de reformatorische gebieden, maar ook in de katholiek gezinde landen. Helemaal verdwenen is de vastenavond echter nooit.

Herstel

Na verloop van eeuwen kwam er weer een herstel van dit gekerstend volksfeest. Vooral het eerst in die gebieden waar de protestanten en katholieken dicht bij elkaar leefden, en dan in het katholieke deel. In sommige delen bloeide de vastenavond zelfs meer op dan dat hij ooit was geweest. Toonaangevend tijdens dit herstel van de vastenavond waren plaatsen zoals Keulen, Koblenz en Münster.

Deze steden hebben bijvoorbeeld ook veel betekend in de vorming van het carnaval in de provincie Limburg. Gezien de ligging van de Duitse steden wordt het carnaval in Limburg daarom ook aangeduid als Rijnlands Carnaval.

Samenvatting

Duidelijk mag zijn dat het bij alle besproken festiviteiten gaat om een aantal elementen die door de eeuwen heen keer op keer terugkomen:

· Het lentefeest, de wedergeboorte van de natuur.
· De vruchtbaarheid van de natuur en de mensheid.
· De dagelijkse realiteit wordt omgedraaid. Meestal ging dit gepaard met verkleedpartijen en maskerades.
· De stoet of optocht waarin zich een wagenschip bevindt.

Copyright 2015: Stichting Alterse Carnaval

Ondanks het Christendom hebben deze gebruiken door de eeuwen heen een andere inhoud gekregen. Het is tegenwoordig, evenals vroeger, een feest waarbij de grens tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid heel vaag is. Zo ook in Halsteren... waar de Spinolen leven.

Fig 7: Strijd tussen Carnaval en Vasten, een schilderij van Pieter Breughel de Oude

Voor meer informatie zie ook
http://www.fine-arts-museum.be/site/Nl/html/brueghel.html

Copyright 2015: Stichting Alterse Carnaval

Vragen en Opdrachten

(Voor het beantwoorden van de vragen en het maken van de opdrachten, mag je boeken, internet, je buurman / -vrouw enz. raadplegen)

Vraag 1:

" De basis voor onze huidige beschaving lag in wat men vroeger Mesopotamië noemde.

- "Wat is tegenwoordig de naam van het land wat vroeger Mesopotamië was?

Vraag 2:

"Ook werd beschreven hoe tijdens een processie een wagen op wielen werd meegevoerd naar het heiligdom van de Babylonische god Mardoek. "

- Waar is Babylonië het meest om bekend geworden? (*Hint: Eén van de zeven wereldwonderen*).

Vraag 3:

- Wat wilden de Kelten tijdens hun Samhein feest bereiken met de brandende wielen?

Vraag 4:

De feesten in de oudheid, die later zijn uitgegroeid naar carnaval, hadden allen als symboliek de vruchtbaarheid en de terugkeer van het licht. Met de komst van het christendom zijn die heidense feesten vaak vervangen door christelijke feesten (kerstening).

- Welk lichtfeest , rekening houdend met de periode waarin de heidense feesten vroeger werden gehouden (november-januari), vieren wij tegenwoordig in die periode voorafgaand aan de carnaval?

Vraag 5:

In West-Brabant, en dan met name in Halsteren en Bergen op Zoom spreken we over een Bourgondische carnavalsviering. Dit komt vanwege de voornamelijk Franse en Spaanse invloeden waarmee dit gebied te maken heeft gehad. In Limburg spreekt men over Rijnlands carnaval.

- Hoe komt men aan de naam Rijnlands Carnaval?

Vraag 6:

Veel steden en dorpen heten tijdens de carnaval ook anders en ook de bevolking krijgt ook vaak een andere naam. Zo zijn de inwoners van Tilburg tijdens de carnaval bijvoorbeeld "Kruikezeikers". Deze naam stamt uit de tijd dat Tilburg een grote textielindustrie had. Om textiel te bleken gebruikte men urine en de werknemers in de textielindustrie namen hun urine dan ook trouw mee naar het werk in een kruikje waarin ze het hadden opgevangen.

- Hoe wordt Halsteren genoemd tijdens de carnavalsperiode en hoe worden de inwoners van Halsteren dan genoemd?

Opdracht:

Een oud en terugkomend gebruik tijdens de carnaval is het dragen van een masker. Ontwerp en maak uit karton je eigen masker en verwerk hier eventueel het actuele Halsterense carnavals motto in.

Copyright 2015: Stichting Alterse Carnaval